

Kształtowanie kompetencji kluczowych w pierwszym etapie kształcenia w kontekście ogólnych zadań szkoły

opr. Ewa Demczuk

Wstęp

Ogólnym zadaniem szkoły jest tworzenie warunków do osiągnięcia przez uczniów kompetencji, które umożliwią im sprawne funkcjonowanie w zmieniającym się świecie oraz przygotowanie do spełniania wymagań współczesnego rynku pracy. W tym kontekście interesujące jest pytanie, jakie umiejętności są szczególnie cenione w ciągle zmieniającej się rzeczywistości i nabycie których z nich przygotowuje do pracy w warunkach współczesnego świata. Poszukując odpowiedzi warto sięgnąć do ogłoszeń prasowych – ofert pracy, które pokazują jakie wymagania są konieczne i stawiane pracownikom przez pracodawców. Pomijając wiedzę bezpośrednio związaną z przygotowaniem zawodowym, najbardziej cenione są: **kreatywność i zaangażowanie, operatywność, znajomość programów komputerowych, komunikatywność, zdolności organizacyjne, umiejętność pracy w zespole oraz znajomość języka obcego**. To umiejętności poszukiwane na rynku pracy. Zastanówmy się jakie umiejętności wykorzystywania zdobytej wiedzy kształci współczesna szkoła.

Zanim przeanalizujemy listę umiejętności uznawanych za kluczowe w polskich szkołach, przyjrzyjmy się tym uznawanym za podstawowe w Europie. Na początku lat 90. Organizacja Współpracy i Rozwoju Gospodarczego przystąpiła do analizy pożądanych w życiu człowieka kompetencji. W 1996 roku w ramach programu „A Secondary Education for Europe”, określono kategorie umiejętności ważnych dla wszystkich młodych Europejczyków oraz ważnych dla budowania wspólnej Europy. Autorzy podkreślili, iż listy nie da się określić jednoznacznie. Stanowi ona jednak podstawę do dalszych rozważań nad istotą nauczania.

Lista pożądanych umiejętności dla młodych Europejczyków:

- **-Współpraca w zespole;**
- **- Korzystanie z wielu źródeł informacji oraz posługiwanie się technologią informacyjną;**
- **- Skuteczne komunikowanie się oraz porozumiewanie się więcej niż jednym językiem;**
- **- Rozwiązywanie problemów;**
- **- Łączenie i porządkowanie wiedzy;**
- **- Radzenie sobie w sytuacjach niepewnych i złożonych;**
- **- Organizowanie i ocenianie własnej pracy.**

Umiejętności kluczowe w Polsce (wg programu „Kreator”)

W Polsce propozycją sposobu pracy nad włączeniem umiejętności kluczowych do nauczania był program „Kreator”, jeden z elementów reformy programowej oświaty. W wyniku jego realizacji opracowano: **metody nauczania prowadzące do osiągnięcia przez uczniów umiejętności kluczowych na lekcjach przedmiotów szkolnych, sposoby oceniania kształconych kompetencji oraz strategię planowania kształcenia tych kompetencji w ramach powstających w szkołach programów nauczania.**

„Kreator” za szczególnie ważne przyjął rozwijanie pięciu następujących umiejętności kluczowych:

- **Planowanie, organizowanie i ocenianie własnego uczenia się,**
- **Skuteczne komunikowanie się w różnych sytuacjach,**
- **Efektywne współdziałanie w zespole,**
- **Rozwiązywanie problemów w twórczy sposób,**
- **Posługiwanie się techniką informacyjną.**

Przyjęta przez MEN w 1999 roku Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego dla sześciolletniej szkoły podstawowej i gimnazjum traktuje umiejętności kluczowe jako element przewodni procesu kształcenia.

Kompetencje kluczowe (terminologia)

Kluczowe – jest określeniem dopełniającym kompetencje. Oznacza to co przewodnie, wiodące, niezbędne.

Kompetencja – zakres czyjejs wiedzy i umiejętności

Umiejętność – praktyczna znajomość czegoś, biegłość w czymś, zdolność wykonywania czegoś.

Kompetencja jest więc pojęciem nadrzędnym, jest umiejętnością wyższego rzędu.

Być kompetentnym – oznacza opanowanie dużej liczby umiejętności elementarnych oraz posiadanie konkretnej wiedzy o miejscu czasie i sposobie ich zastosowania.

Termin kompetencja charakteryzuje osobę, zaś **umiejętność** raczej działanie.

Kompetencje kluczowe w podstawie programowej kształcenia zintegrowanego

Rozwijanie umiejętności jest zobowiązaniem szkoły wobec ucznia. Nowa podstawa programowa wymienia osiem umiejętności kluczowych, których warunki nabywania stwarza nauczyciel, są to:

1. Planowanie, organizowanie i ocenianie własnego uczenia się, przyjmowanie coraz większej odpowiedzialności za własną naukę;
2. Skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, umiejętność prezentacji własnego punktu widzenia i brania pod uwagę poglądów innych ludzi, poprawnego posługiwania się językiem ojczystym, przygotowania do publicznych wystąpień;
3. Efektywne porozumiewanie się w zespole i pracy w grupie, budowanie więzi międzyludzkich, podejmowanie indywidualnych i grupowych decyzji, skuteczne działania na gruncie zachowania obowiązujących norm;
4. Rozwiązywanie problemów w sposób twórczy;
5. Poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł efektywnego posługiwania się technologią informacyjną;
6. Odnoszenie się do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenie potrzebnych doświadczeń i nawyków;
7. Rozwijanie sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań;
8. Przyswajanie metod i technik negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.

Wymienione kompetencje są kompetencjami ponadprzedmiotowymi. Oprócz nich uczeń opanowuje umiejętności w obszarach poszczególnych aktywności, w których uczestniczy – w zakresie edukacji polonistycznej, edukacji matematycznej, edukacji środowiskowej, edukacji plastyczno – technicznej, edukacji muzycznej, kultury fizycznej.

Pod koniec klasy III przeprowadza się testy kompetencyjne, które określają stopień ich opanowania. Daje to obraz stanu dydaktycznego klasy i umożliwia nauczycielowi następnego etapu nauczania zapoznanie się z poziomem przyszłych wychowanków.

Kompetencje kluczowe ucznia klasy zerowej

- Zaczniemy od rozważań, w co powinien być wyposażony absolwent przedszkola, czyli uczeń kończący klasę „zerową”. **Edukacja przedszkolna ma na celu przygotowanie dziecka do przyszłych ról społecznych.** Pierwszą taką rolą będzie rola ucznia. A zatem konieczność opanowania takich umiejętności, które pozwolą na osiągnięcie powodzenia w nauce na progu szkoły. Priorytetem staje się: wyrobienie gotowości do nauki czytania, pisanie oraz do uczenia się matematyki.

Gotowość do czytania i pisanie

- **pojęcie gotowości do czytania i pisanie** to stan rozwoju dziecka, będący rezultatem dojrzewania oraz dotychczasowego treningu wychowawczego przede wszystkim na terenie rodziny, który czyni je wrażliwym na znaki, ich istotę i znaczenie w procesie komunikowania się z ludźmi, a jednocześnie gotowym do odnoszenia korzyści ze wskazówek otoczenia dotyczących opanowania umiejętności czytania i pisanie.

Ten stan gotowości ujmuje się w trzech aspektach:

- gotowość psychomotoryczna, której istnienie jest warunkiem opanowania technik czytania i pisanie,
- gotowość słownikowo-pojęciowa, która wiążąc się z zasobem doświadczenia psychologicznego i językowego, warunkuje właściwe rozumienie znaczeń,
- gotowość emocjonalno-motywacyjna, której istotą jest odkrywanie istnienia mowy pisanej, zasad nią rządzących i rozumienia jej znaczenia w procesie porozumiewania się ludzi oraz przekazu doświadczenia kulturowego.

Kompetencja nr 1.

- dziecko powinno uświadamiać sobie, co to jest czytanie, czym różni się czytanie od np. opowiadania bajki; powinno uświadamiać sobie różnicę między obrazkami a tekstem i innymi znakami, np. różnego rodzaju ozdobnikami występującymi w znanych mu książkach; powinno zauważać związek między znakami w tekście a wypowiedzianymi słowami

Kompetencja nr 2.

- wiedzieć, jak się czyta w jego języku, np. od strony lewej ku prawej, od góry strony do dołu

Kompetencja nr 3.

wiedzieć, po co się uczy czytać, do czego ta umiejętność ma być przydatna, jaka jest wartość czytania dla człowieka

Kompetencja nr 4.

- posiadać bogate słownictwo, umieć rozmawiać na bliskie mu tematy

Kompetencja nr 5.

- posiadać umiejętność różnicowania kształtów, kolorów, dźwięków, wyszukiwania różnic i podobieństw na obrazkach, rozmaitych znakach.

Gotowość do nauki matematyki obejmuje następujące wskaźniki:

Liczenie

dziecięce liczenie (wyodrębniania przedmiotów do liczenia oraz liczenie ich w określony sposób; ustalenia, gdzie jest więcej, a gdzie mniej poprzez policzenie przedmiotów; określenia wyniku dodawania i odejmowania)

Rozumowanie

- zdolność do operacyjnego rozumowania w zakresie potrzebnym do kształtowania pojęcia liczby naturalnej (uznawania stałości ilości nieciągłych przy obserwowanych zmianach; porządkowanie elementów zbioru, aby utworzyć konsekwentną serię)
- zdolność do odrywania się od konkretów i posługiwanie się reprezentacjami ikonicznymi i symbolicznymi
- zdolność do syntetyzowania i integrowania funkcji percepcyjno – motorycznych.
- dojrzałość emocjonalną.

Motywacje do uczenia się matematyki

- Dziecko staje się gotowe do uczenia się matematyki w szkole w momencie, gdy chce się jej uczyć, potrafi zrozumieć sens zależności matematycznych przerabianych na zajęciach i wytrzymuje napięcia, które towarzyszą mu podczas rozwiązywania zadań matematycznych. Niebagatelne jest także wyposażenie dziecka w kompetencje, które pozwolą mu stać się człowiekiem elastycznym, mobilnym, prezentującym oryginalne myślenie i otwartym na wszelkie nowinki.

Kompetencje kluczowe w kształceniu zintegrowanym

Opuszczając klasę III powinien osiąść następujące kompetencje kluczowe:

- planowanie, organizowanie i ocenianie własnego uczenia się, przyjmowanie coraz większej odpowiedzialności za własną naukę,
- skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i brania pod uwagę poglądów innych ludzi, poprawnego posługiwania się językiem ojczystym, przygotowania do publicznych wystąpień,
- efektywne porozumiewanie się w zespole i pracy w grupie, budowanie więzi międzyludzkich, podejmowanie indywidualnych i grupowych decyzji, skuteczne działania na gruncie zachowania obowiązujących norm,
- rozwiązywanie problemów w twórczy sposób
- poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł efektywnego posługiwania się technologią informacyjną,
- odnoszenie się do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenie potrzebnych doświadczeń i nawyków,
- rozwijanie sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań,
- przyswajanie metod i technik negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.

Rozwój umiejętności kluczowych w pierwszych latach nauki

W pierwszym etapie edukacji , uczniowie opanowują podstawy umiejętności, które regulują poznawanie i przekształcanie dostępnej im rzeczywistości. Ze względu na obszerny zakres tematyczny rozważań skupię uwagę na wybranych zagadnieniach tj.:

- Planowaniu, organizowaniu i ocenianiu własnego uczenia się;
- Skutecznym porozumiewaniu się;
- Negocjacyjnym rozwiązywaniem konfliktów;
- Współdziałaniu w zespole i pracy w grupie;

Planowanie, organizowanie i ocenianie własnego uczenia się

„Wykształcony jest tylko ten człowiek, który nauczył się jak się uczyć”. Myśl ta wypowiedziana przez Carla Rogersa wskazuje jak ceniona jest odpowiedzialność za własną naukę. Jest to umiejętność trudna do opanowania przez uczniów. Jedną z propozycji nauczania uczenia się jest strategia Roberta Fishera, oparta na założeniach **Wspólności i Otwartości w uczeniu się**.

Wspólność – to wykonywanie przez dorosłego, ale obok dziecka, takich samych zadań, które są przedmiotem nauki dziecka. Dorosły, traktowany jako model umiejętności, śledzi jednocześnie procesy poznawcze, przez które dziecko przechodzi.

Otwartość – Uczenie jest otwarte, gdy zostaje poddane świadomej autokontroli, świadomemu planowaniu i decydowaniu czyli czynnościom metapoznawczym. Służą temu: mówienie na głos, co zamierza się zrobić lub opowiadanie innym o przebiegu i wynikach uczenia się.

Wiedza metapoznawcza dziecka – to wszystko to, co dziecko wie o własnym procesie uczenia się, myślenia, zapamiętywania. To także refleksja nad tym czego jeszcze nie wie. Dziecko im więcej dowiaduje się jak należy się uczyć, tym lepiej kontroluje proces wykonywania zadań.

Działania nauczyciela wdrażające do uczenia się planowania, organizowania i oceniania

- Poznanie warunków życia uczniów (jak się uczą, jak gospodarują czasem, jakie trudności napotykają, jak odpoczywają)
- Indywidualizacja ofert uczenia się, dostosowana do możliwości rozwojowych i potrzeb każdego dziecka;
- Towarzystwo dziecku w pierwszych próbach uczenia się oraz zachęcanie do własnej aktywności;
- Stymulowanie wewnętrznej motywacji poprzez dostarczanie informacji zwrotnych o wynikach uczenia się;
- Zadbanie o klimat emocjonalny w klasie, jak i funkcjonalny układ sprzętów sprzyjający nabywaniu wiedzy oraz wymienianiu doświadczeń;

Skuteczne porozumiewanie się

Diagnoza stanu edukacji wczesnoszkolnej ukazała niepokojąco niski poziom sprawności uczniów w zakresie mówienia, komunikatywnego wyrażania swoich myśli. Badania Ewy Filipiak nad aktywnością językową dzieci w wieku wczesnoszkolnym ujawniły nieprawidłowości w przebiegu procesu kształcenia oraz związane z tym zagrożenia dla rozwoju języka w sferze mówionej. W programie edukacji wczesnoszkolnej dużo uwagi przywiązuje się do kształcenia języka w mowie i w piśmie. Nowe doświadczenia związane z opanowaniem umiejętności komunikowania się za pomocą pisma, przy jednoczesnym braku stymulacji rozwoju języka w sferze mówionej prowadzą do kryzysu w rozwoju komunikowania się przez dzieci. Podstawą kształcenia w szkole tej umiejętności powinna być wielostronna twórcza aktywność dzieci, m.in. wielość sytuacji skłaniających do działania a tym samym do dialogu, partnerstwo w dialogu, równorzędność wkładu dziecka i nauczyciela w rozmowę.

Warunki dobrej komunikacji

- Dbanie o optymalny klimat emocjonalny w klasie zachęcający do rozmowy;
- - Stwarzanie okazji do odkrywania zasad konwersacji (rytuały rozpoczęcia i zakończenia rozmowy, odbieranie sygnałów zwrotnych, podtrzymywanie rozmowy)
- - Uwzględnianie różnych punktów widzenia rozmówców;
- - Umiejętności aktywnego słuchania;
- - Zachęcanie do zadawania pytań właściwych do rodzaju potrzebnych informacji;
- - Uwrażliwienie na wielość kodów przekazu;
- - Poznanie podstawowych zasad komunikacji niewerbalnej (mowa ciała);
- - Uświadamianie zależności formy komunikatu od miejsca przekazu i statutu odbiorcy;
- - Stymulowanie otwartości i zachęcanie do podejmowania aktywności komunikacyjnej.

Negocjacyjne rozwiązywanie konfliktów

Negocjowanie, to wyszukiwanie rozwiązań satysfakcjonujących obie strony konfliktu.

Konflikty to zjawiska naturalne i obecne w życiu człowieka niezależnie od wieku. We wczesnym dzieciństwie nasilają się w czasie rozpoczęcia nauki szkolnej, kiedy to zmienia się rytm życia dziecka. Najtrudniejszym momentem w procesie konfliktowym jest dla dziecka faza wychodzenia z konfliktu. Dzieci nie potrafią jeszcze radzić sobie w sposób negocjacyjny z konfliktem. W rzeczywistości wybierają następujące sposoby wychodzenia z konfliktów: wycofywanie się, rezygnowanie z własnych potrzeb, kompromis, odwoływanie się do autorytetu osób dorosłych. Dziecko nie potrafi jeszcze działać negocjacyjnie.

Pomoc nauczyciela w negocjacjach dziecięcych

Nauczyciel powinien wskazać dzieciom, że mogą negocjować, czyli szukać rozwiązania, gdy:

- Chcą czegoś co nie jest tożsame z pragnieniami kogoś innego;
- - Ktoś chce czegoś, co jest również pragnieniem innej osoby;
- - Ich zamiary są dla nich bardzo ważne, zamierzają poświęcić im wiele czasu i energii;
- - Jest możliwość negocjowania.

- Organizowane przez nauczyciela sytuacje edukacyjne służą poznaniu przez uczniów określonych technik wychodzenia z sytuacji trudnych. Wykorzystanie zabawy w teatr czy wymyślenie zakończenia do słuchanych opowiadań stwarza dzieciom możliwość przeżywania sytuacji konfliktowych poza realną rzeczywistością. Problem postawiony przez nauczyciela, przeżywany przez inne osoby w świecie fikcji uczy dzieci jak zachować się w konflikcie i jak z niego wychodzić.

Współdziałanie w zespole i praca w grupie

Umiejętność współpracy w grupie to jedna z ważnych umiejętności interpersonalnych. Pracując nad jej rozwojem przygotowujemy dzieci do funkcjonowania w grupie rówieśniczej, a w przyszłości do spełniania zadań stawianych przed nimi w środowisku lokalnym, towarzyskim i zawodowym. Praca w grupie rówieśniczej przygotowuje ich do pełnienia różnorodnych ról w zespole, m. in. pomysłodawcy kontynuatora rozwiązań zaproponowanych przez innych, koordynatora działań, eksperta. Na lekcji nauczyciel powinien zadbać, aby uczeń miał okazję być każdym z nich, pełnić rolę partnera, podwładnego, czy przełożonego. Wzajemna współpraca ujawnia różne rodzaje działań, sposoby ujmowania problemu, także dotąd dla dzieci nieznanne i nowe. Ponadto stwarza okazje do rozmowy z nauczycielem. Głównym problemem tego zagadnienia jest udział dzieci w zadaniach zespołowych. Niektórzy uczniowie mają trudności w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami. Niepewność, niechęć do rozmowy, bierność, to cechy które często są postrzegane jako przejaw niezdyscyplinowania.

Działania nauczyciela

- Otaczanie opieką uczniów wykluczonych z zespołu;
- Podnoszenie autorytetu dziecka w oczach kolegów;
- Umacnianie pewności siebie;
- Rozwijanie umiejętności porozumiewania się;
- Wzmacnianie odwagi dziecka do nawiązywania kontaktów.

ZAKOŃCZENIE

Rozwijanie umiejętności kluczowych wpisana jest w program edukacji zintegrowanej a odpowiedzialni za ich kształcenie są wszyscy nauczyciele. Odrębnym pytaniem jest, w jaki sposób szkoła może wpłynąć na realizację postulatu stwarzania przez nauczycieli warunków do nabywania umiejętności kluczowych? Jego realizacja zależy przede wszystkim od wiedzy, umiejętności i postaw samych nauczycieli. Prowadzenie „za rękę”, pozostawienie zbyt mało czasu na samodzielne dochodzenie do celu, nie zwracanie uwagi na sposób pracy grupy lecz jedynie na merytoryczną treść problemu to działania nauczyciela, które hamują proces nabywania umiejętności kluczowych. Ich kształcenie odbywa się w trakcie samodzielnej aktywności dzieci. Nauczyciel rezygnuje zaś z dominującej roli, wspierając rozwój uczniów stawia problemy do rozwiązania, skłania do refleksji nad przebiegiem pracy oraz kontroluje procesy zdobywania wiedzy.

